

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 20 Volume: 5 Issue: 20

Kış 2012 Winter 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**KUYUCU MURAD PAŞA'NIN ANADOLU'DA CELÂLİLERLE MÜCADELESİNE
DAİR BİR OSMANLI KAYNAĞI**

***“AN OTTOMAN SOURCE ABOUT KUYUCU MURAD PASHA'S STRUGGLE AGAINST
JELALI'S”***

Ayşe PUL*

Özet

XVII. yüzyıl Anadolu'sunun sosyal, idari ve sosyo-ekonomik tarihinin aydınlatılması için Celâli isyanları adıyla tarihe geçen eşkıyalık hareketlerinin derinlemesine incelenip tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu hususta pek çok çalışma yapılmıştır ve yapılmaya da devam etmektedir. Bu minvalde çağının hadiselerine bizzat şahitlik etmiş Osmanlı yazarlarının kaleme aldıkları eserler de mühim yer tutar. Bunlar içerisinde yer alan bir risale de gerek Kuyucu Murad Paşa, gerekse Celâli hareketi hakkında etraflı bilgiler veren bir Osmanlı kaynağıdır. Bu kaynağın mahiyeti, eserin tetkik ve tahlili, müellifine dair malûmat ve Osmanlı tarihi için önemi bu çalışmanın konusunu teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Celali İsyanları, Kuyucu Murad Paşa, Osmanlı, XVII. Yüzyıl.

Abstract

To put a light on XVII'th Century Anatolia's social, administrative and economic history, one should deeply research and analyze brigandage movements called Jelali Revolts. There has been a lot of researches and also there is ongoing researches about this subject. In this manner manuscripts of Ottoman writers which witnessed personally to their time has a special place. The manuscript that we analyzed in this research is an important Ottoman source for both Jelali movement and the act of Kuyucu Murad Pasha. The content of this source, analyze and study of the text, information about writer and it's importance for Ottoman History is the main subject if this study.

Key Words: Jelali Revolts, Kuyucu Murad Pasha, Ottoman, XVIIth Century.

Giriş

Osmanlı tarihi gerek okuyucu gerekse araştırmacılar tarafından günden güne ilginin arttığı bir alan olmakla birlikte, bilhassa XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyıl gerek merkezde, gerekse Anadolu'da yaşanan hadiselerle Osmanlı toplumu için sarsıntı döneminin

* Yrd.Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

de başlangıcını teşkil eder. Elbette ki, yaşanan bu hadiselerin mümkün mertebe gerçeğe yakın olarak ortaya konulmasında Osmanlı tarihi kaynaklarının tespit, tahlil ve tenkit edilmesi zaruridir. Bu zaruriyet, tarih araştırmalarında önemli bir husustur. Öyle ki, Osmanlı Devleti'nin bu uzun tarihi boyunca birçok eser kaleme alınmıştır. Bu minvalde, Osmanlı tarihinin başlıca iki kaynağını teşkil eden arşiv belgeleri ve vakanüvis tarihlerinin yanı sıra döneme ışık tutan yazma eserlerin -ki bunlar genel olarak Tevârih-i Ali Osman, fetihname, gazavatname, zafername, siyasetname gibi adlarla sınıflandırılmıştır- saptanması, karşılaştırılması ve yorumlanması güç bir iş olmakla birlikte gereklidir. Bu kaynakların tanıtılması, bilimsel usullerle esas metinlerinin hazırlanıp, bilim âlemine sunulmasından sonra, Osmanlı siyasî, sosyal ve idarî tarihinin aydınlatılmasında ilerleme kaydedilebilir.

XVII. yüzyılın başından itibaren gerek içeride gerekse dışarıda sürdürülen savaşlar, devletin yıpranmasına neden olan uzun ve zahmetli bir nitelik kazanmıştır¹. Bunlar içerisinde Celâli ayaklanmaları olarak bilinen Anadolu eşkıyalık hareketleri de devleti uğraştıran, bunaltan ve yıpratıcı hareketlerdir. Bu hususa dair birçok araştırma ve monografik eser kaleme alınmıştır. Halen de toplumsal tabakalaşma açısından kritikler bağlamında bu çalışmalar devam etmektedir. Bu da konunun ne ölçüde önemli olduğunu göstermektedir. Bu hususta Mustafa Akdağ'ın *Celâli İsyancıları, (1550-1603)*, (A.Ü. Basımevi, Ankara 1963) adlı eseri başta olmak üzere ve yine başka eser ve makaleleri de mühimdir. Bu klasikleşmiş eserin yanı sıra diğer literatür de oldukça zengindir².

Bu çalışmada şimdiye kadar araştırmacılar tarafından tek nüshasının Süleymaniye nüshası³ olduğu bilinen ve XVII. yüzyıl Anadolu'sunun siyasi ve sosyal durumu hakkında mühim bilgiler ihtiva etmesi dolayısıyla kıymetli bir kaynak eser olan, Sultan I. Ahmed zamanında Kuyucu Murad Paşa'nın Anadolu eşkiasını tenkili hakkında değerli bilgiler içeren bir risale tetkik ve tahlil edilecek, tüm özellikleriyle bilim âlemine tanıtılmaya çalışılacaktır⁴. Böylece hem Celâli hareketine dair bilgiler aktarılırken, hem de bu hadiselerin odağında olan Kuyucu Murad Paşa ile ilgili sorgulanan bilgiler de ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte halihazırda mevcut bilgilerin de doğruluğu tasdik edilmiş olacaktır.

Bilindiği gibi ilk Celâli ayaklanması, Kanuni Sultan Süleyman'ın padişahlığı zamanında Baba Celâl adında biri tarafından ortaya çıkmış ve kısa sürede bastırılmıştır. Ancak bundan sonra Anadolu'da benzer nitelikte ortaya çıkan tüm hareketler artık Celâli ayaklanması olarak adlandırılmıştır. Bu eserde mevzu bahis edilen konular Sultan I. Ahmed (1603-1617) zamanında cereyan etmiş, 1603 yılında meydana gelen Kalenderoğlu, Canpoladoğlu gibi devleti epeyce

¹ XVII. yüzyılın genel bir panoraması için bkz. Mehmet Öz (2002). "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 711-729.

² Aynı müellifin A.Ü. D.T.C.F. Dergisi'nde yayımlanmış konuyla ilgili diğer makaleleri de mühimdir; Mücteba İlgürel (1993). "Celâli İsyancıları", *DİA*, C. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 252-257; William J. Griswold (2000). *Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları; Fatma Acun (2002). "Celâli İsyancıları (1591-1611)", *Türkler*, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 695-708; Mustafa Akdağ (1963). *Büyük Celâli Karışıklıklarının Başlaması*, Ankara: A.Ü. Basımevi; Ayn. Müel.(1946). "Celâli İsyancılarının Başlaması", *A.Ü. DTCF Dergisi*, C. IV, S. 1, Ankara, s. 23-50; Ayn. Müel. (2009). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celâli İsyancıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.; Ayn. Müel. (1971). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II cilt, Ankara : TTK Yay.; Ayn. Müel. (1964). "Celâli İsyancılarında Büyük Kaçgunluk", *TAD*, C. II, S. 2-3, Ankara, s.1-49; Karen Barkey (1999), *Eşkıyalar ve Devlet*, Çev. Zeynep Althok, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları; Orhan Türkdoğan (1996). "Sosyal Hareketler Olarak Celâli Ayaklanmaları", *Bellekten*, C.LX, S. 228, Ankara, s. 421-442; Ayn.Müell. (2002). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, İstanbul: Çamlıca Yayınları; Yunus Koç (2005). "Osmanlı'da Toplumsal Dinamizmden Celâli İsyancılarına Giden Yol Ya da İki Belgeye Tek Yorum", *Bilgi*, Güz, Sa. 35, s. 229-245. Genel Osmanlı tarihi eserlerine de başvurulabilir. Örneğin İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1995). *Osmanlı Tarihi*, C. III/1, 5. Bsk., Ankara: TTK Yayınları, s. 99-113; Stanford J. Shaw (2008). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I, 3. Bsk., İstanbul, e Yayınları; İsmail Hami Danişment (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

³ Süleymaniye nüshasının tahlil ve yeni yazıya çevirisi Yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bkz. Göknur Çelik (2006). *Vâsıtî'nin "Gazâvât-ı Murad Paşa" Adlı Eserinin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Tezde herhangi bir nüshasının olmadığı, Vâsıtî tarafından kaleme alınan tek nüshanın Süleymaniye nüshası (Esad Efendi, nr. 2236) olduğu belirtilmiştir. Bizim de uzun uğraşlar neticesinde ulaştığımız bu nüshanın tespit edilmesindeki zorluk iki nüshanın kütüphanelerde farklı farklı adlarla kaydedilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

⁴ Bu risale tarafımızdan edisyon kritiği yapılarak yayına hazırlanmaktadır.

uğraştıran eşkıyalık hareketleri, Avusturya savaşları ve İran ile mücadeleler bu dönemde yaşanmıştır⁵.

A) Eser Dair

1.Eserin Şekli Özellikleri

Eser, *Kuyucu Murad Paşa'nın Anadolu Eşkiasını Tenkiline Dair Bir Risale* başlığıyla Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu'nda Y/92 katalog numarasıyla kayıtlıdır. Ta'lik olarak kaleme alınan bu yazma eserin boyutları 201x118 mm, yazı alanı ise 150x80mm'dir. Bordo meşin kaplı mukavva, zencirekli bir cilt şeklinde olmakla birlikte cildi dağılmak üzere olup, çeşitli sayfalarda kurt yenikleri dikkati çekmektedir. Arka kapağın içinde "Hüdayi (Aziz Mahmud) Hazretlerinin mecmuasında tahriz olunmuşdur" ifadesi yer almaktadır. Ön kapakta ise, muhtelif notlar karalanmıştır. Bunlar daha çok ilaç tarifleri ve dualar şeklindedir. Örneğin; "dest-i hattem cevheri yakut aladır dine; Hatt-ı İdris olsa hattın dest-i ber-bâlâ-yı dest".

Eser kaleme alınırken kırmızı ve siyah mürekkep kullanılmıştır. Cümlelerin bitişini gösteren noktalar; nesir, kıt'a, şi'r, nazım vb. gibi farklı geçişleri belirten ifadeler; *Bu dâsitân...* diye başlayan bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple ifade edilmiştir. Eser kırk varaktan oluşmaktadır ve her sayfada on yedi satır yer almaktadır. Süleymaniye nüshasıyla şekil bakımından da farklılıklar gösterdiği buradan anlaşılmaktadır. Örneğin; Süleymaniye nüshası yirmi dokuz varak, yirmi üç satırdan oluşmaktadır. Nesih olarak kaleme alınmıştır⁶.

2.Eserin Dil ve Üslubu

Eser, Osmanlı klasik tarzına uygun olarak Besmele, Hamdele ve Salvele ile başlamıştır. Yazı oldukça itinalı, açık ve okunur durumdadır. Eserde nadiren karalamalar, üstü çizilmiş kelimeler bulunmaktadır. Bu da eserin titizlikle kaleme alındığını, müsvedde olmadığını göstermektedir. Anlaşıyor ki eser bir devlet büyüğüne sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Eserin bütüncül yapısına bakıldığında kopuk kopuk alıntılardan oluşmadığı, başka bir ifadeyle derleme şeklinde olmayıp akıcı bir üslupla kaleme alındığı hemen görülür. Bu itibarla, değişik kaynaklardan yararlanmadığı söylenilebilir. Zaten hadiseyi anlatan diğer Osmanlı kaynakları incelendiğinde anlatım farkı hemen ortaya çıkmaktadır. Sade denilebilecek bir Türkçe ile yazılmış olsa da eserin aralarında hem âyetler, hem de son derece edebî incelikle yazılmış olan mesnevi, şiir, kıta ve beyitler yer almaktadır. Zaten eserin müellifi de edebî bir iddiadan ziyade Murad Paşa'nın Anadolu eşkıyasını tenkili hakkında bilgi vermeyi arzu ettiğini belirtmektedir⁷. Bazı varaklarda cümle içinde unuttuğu kelime veya bölümleri derkenar olarak yazmıştır. Bazı yerlerde okunuşunu kolaylaştırmak için kelimelerin üzerine hareketler konulmuştur. Eserin muhtelif yerlerinde kırmızı mürekkeple Kur'an-ı kerimden âyetler kaleme alınmıştır. Risale, nesir olarak yazılmış olmasına rağmen nazım bölümleri de dikkate şayandır. Nazım kısımlardan metne "nesir" ibaresiyle geçilmektedir.

Eserini yedi bölüm halinde kaleme aldığı ifade edilmektedir. Metin içerisinde bölümler arası geçişlerin ayırt edilmesi için şu şekilde sağlamıştır: Süleymaniye nüshasında "Dâsitân-ı evvel" ifadesi kırmızı mürekkeple belirtilerek bölümlere başlanmakta iken, TTK nüshasında "bu dâsitân..." şeklinde doğrudan bölüm başlığına geçilmiş ve bu başlık "beyan ider", "beyanındadır" ibaresiyle sonlandırılana kadar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şöyle ki: "çünkü bu ahvâl fihrist ve icmâl ile ma'lûm oldu • her hüdmet bir dasitân olmak üzere binâe'n 'alâ hâzâ tahrîre mübâşeret olındı". Bu noktadan hareketle içindekiler kısmı şu şekilde oluşturulabilir:

⁵ Celâli isyanlarına dair daha ayrıntılı bilgi bu yazmanın yayına hazırlanan kitabı içerisinde yer alacaktır.

⁶ Hazırladığımız eserde nüshalar tüm yönleriyle karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

⁷ Yazma 3a: "...mûmâ ileyh sipehsâlâr-ı sâhib-i iştihârın • hüsn-i tedbir-i 'âlem-gîri semeresiyle vücûda gelen âsâr-ı bedî'a • ziver-i tahrîr ile sûret-pezîr • olmak bu fakîr-i kesîrî-t-taksîrin hâtırına halecân etmeğîn • kasd-ı sanâyi'-i nazım u inşâ • ve izhâr-ı ma'ârif ve mehâret-i inlâ • olunmayup, ancak bu ahvâl-i 'ibret-me'âl • sahîfe-i hâtırdan dîr u mehcûr olmayup • elsine-i enâmda mezkûr olmağa sebeb olmağîyçün • vâki'-i hâl 'alâ vechi'l-icmâl • tahrîr olundu •"

- Bu dâsitân hazret-i serdâr-ı zafer-nişân Engürûs kralın kuvvet-i kâhire-i pâdişâhî ve savlet-i bâhire-i şehinşâhî ile sulh edüp bâc ve harâca kat' eylediğün ve Budun ve Bosna ve Temeşvar serhadlerine nizâm ve intizâm verdükten sonra âsitâne-i sa'âdete 'azîmet idüb, şeref-i dest-bûs-ı şehriyârî ile müşerref ve me'nûs olduğun beyân ider (4b).

- Bu dâsitân âsitâne-i sa'âdet-âşiyânda sefer-i zafer-eserin mukaddimâten zemân-ı kalilde tekâmül eyleyüp, Anadolu ve Karaman ve İç-il ve Adana ve Türkistân'da zuhûr eden eşkiyânın kahr u tedmîri ve istilâ eyledikleri kıla' ve bıkâ'n istihlâs ve teshîri bâbında eyledikleri tedâbir-i isâbet-pezirin beyânındadır (7a).

- Bu dâsitân Haleb üzerine 'azîmet olunup, Canpoladoğlu dedikleri bed nihâd ile ceng ü cidâl ve harb u kıtâl olundukda asâkir-i nusretkarin nasır u mansûr ve eşkiyâ-ı sekbân-ı melâ'in-i bîdin ile mezbûr Canpoladoğlu müdemmir ve makhûr olduğunun beyânındadır (15a).

- Bu dâsitân güzîde-i memâlik-i 'Arab olan mahrûse-i Haleb'e varılıb sekbân elinden alındığın ve ol kış 'asker-i İslâm ile anda kışlayub Şâm ve Traplusuşâm'a kışlakçı gönderülüp cümle memâlik-i 'Arab'a nizâm ü intizâm virildiğün beyân eder (22a).

- Bu dâsitân dârü'l-hilâfeti ve'l-cihâd memleket-i Bağdâd'ın müceddeden feth ü teshîri bâbında olunan tedâbir-i isâbet-pezirin beyânındadır (24b).

- Bu dâsitân Kalenderoğlı ve Kara Sa'îd dedikleri yezîdler 'asker-i İslâm üzerine gelüp, kıtâle ikbâl eylediklerinde 'avn-i hüda-yı nasır ile kahr ü tedmîrleri müyesser olup, memâlik-i pâdişâhîden def' ü ref' olduklarının beyânındadır (28a).

- Bu dâsitân Kalenderoğlı münhezîm olduktan sonra 'asâkir-i İslâm-ı [23a] nusret-nasîb ardlarınca ta'kîb edüb gittiklerin ve serdâr-ı nusret-şî'âr ılgarla Tavîl eşkiyâsının üzerine cenk ü peykâra 'azîmet edüb anların cem'iyetlerin dâğıdup münhezîm itdiklerin ve bakiyyetü's-süyûf olanlar bir yere geldiklerinden sonra tekrar muhârebe olub def'a-i sâniyede dahi bozulub min ba'd kendülerde râyiha-i kuvvet ve kudret kalmayub kat'â bir yerde karâr etmeğe mecâlleri kalmadığından ol bed-girdârlar kızılbaş memleketine firâr edüb cem'iyetleri târ u mâr olduğun beyân eder (35a).

3.Eserin Muhtevası ve Tarihlendirilmesi

Bir kaynakta *Ahvâl-i Celâlîyan* olarak adlandırılan eser, diğer bir kaynakta *Gazavât-ı Murad Paşa* olarak adlandırılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Kuyucu Murad Paşa Vukû'âtı Tarihi*⁸ başlığıyla kaydedilmiştir. Eserin muhtevasında kitabın adına dair bir ibarenin bulunmayışı kütüphanelerde ve çeşitli kaynaklarda farklı adlarla kaydedilmesine sebebiyet vermiştir⁹. Eserin, Vâsıtî tarafından kaleme alındığı ve bizzat şahit olduğu olayları kaydettiği yüksek bir ihtimaldir. Kuyucu Murad Paşa'nın Anadolu eşkiyasını tenkiliyle eserini sınırlamış olması ve bizzat gördüğünü hissettirecek ayrıntılara girmesi paşayla birlikte Anadolu seferine çıkarak, hadiselerle şahit olduğu neticesini ortaya koymaktadır. Eserin tarihlendirilmesinde de bundan yola çıkılarak 1606-1611 tarihlerinde kaleme alındığını söylemek kesin olmamakla birlikte mümkündür.

Müellif, eserin fihristini de eserinde ifade etmiş ve böylece bu eserin muhtevasını da açıklamıştır. Fihrist şu şekildedir: "Din ü devlet uğrunda zuhûra getürdüğü hıdemât-ı gayr-ı 'adide ve mücâhidât-ı pendide ki fihrist ve icmâl olunur" ifadeleriyle eserin bir fihristini ortaya koymuştur. "Evvelen niçe yıllardan berü Üngürüs seferleri mümtedd olmuş iken•hüsni tedbir-i isâbet-pezirleriyle ol seferlerin ihtimâmı•ve ol serhadlerin nazm ü intizâmı hıdmeti•yed-i mü'eyyedlerinden zuhûr idüb•Beç kiralının ilçisin getürdüb•bac ve haracın

⁸ Bu eser, 85+4 varaktan oluşmaktadır. İlk varak Gürcü kralına yazılmış bir mektup olup, bundan sonra 29 varaktan oluşan Murad Paşa gazavatnamesi başlamaktadır. Kalan varaklar da muhtelif telhislere aittir.

⁹ Sözü edilen kaynaklar için bkz. Ağah Sırrı Levend (1956). *Gazavâtnameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavâtnamesi*, Ankara: TTK Yay., s. 104; Cengiz Orhonlu (1979). "Murad Paşa, Kuyucu", *İA*, C. VIII, İstanbul: MEB Yay., s. 653. Ömer İşbilir (2002). "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, C. XXVI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 508.

aldıkları hıdmetdir ki•ol hıdmet –‘indillahü te‘âlâ- bâ‘is-i mağfîret ve zuhr-ı dünya ve ahiretdir•**Saniyen** Anadolu yakasına geçüb•Karaman ve İçil ve Adana vilâyetlerinden sefk-i dima’-ı müslimîn iden eşkiya ve ehl-i fesâdın, ve sâ‘î bi’l-fesâd olan, erbâb-ı bağı ve ‘inad-ı levs vücudlarından ol vilâyetleri pâk ü tathîr•ve zikr olunan vilâyetlerde•vâki’ olan kıla’ı ve bikâ‘ı müceddeden feth ü teshîr eyledikleri hıdmetdir **Sâlisen** Âb-rûy-i kişver-i ‘Arab olan mahrûse-i Halebe müstevlî olan Canpoladoğlı ki, dimağ-ı bed encâmına sevda-yı ham-ı saltanat düşmekle memâlik-i ‘Arab ânın ef‘al ve a‘malinden, ihtilâl bulmuş idi•ve ‘asâkir-i islâm ile mukabele ve mukatele kasdıyla süvâr ve piyâde, elli binden ziyâde cenkci ile karşı gelmişdi•ol bedfî‘al ile cenk ü cidâl ü harb ü kıttâl idüb zorbazusın pest•ve pençe-i tagallübün nîrû-yi cihâd ve bazu-yı ictihâd ile şikeste eyledikleri hıdmetdir **Rabî‘an** ol kış mahrûse-i Halebde kışlayub bi’l-küllîye memâlik-i ‘Arabın ihtilâline intizam•umûr-ı cumhurına nizâm virdikleridir **Hamisen** dârü’l-hilâfeti ve’l-cihâd memleket-i Bağdad ki hasretü’l-mülûk•ve manzûr-ı enzâr-ı selâtin ‘adalet-sülûkdır•merhûm Sultan Süleyman Hanın Irakeyn seferi didikleri seferleri ki•a‘vam beyninde Karakan seferi dimekle ma‘rufdur•ol seferde ne mertebe cidd ü ictihâd eyledikleri•ve ‘asker-i islâm ne denlü şedâyid ve âlam ile anın teshîri devletine nâ‘il oldukları ma‘lûm-ı has ü ‘ammıdır vezir-i binazirin hüsn-i tedbir-i isâbet pezirleriyle müceddeden feth ü teshîr eyledikleri hıdmetdir **Sadisén** tahrib-i bilâd ü ta‘zib-i ‘ibâd iden Kalenderoğlı ve Kara Sa‘id dedikleri bîdinler ki mazhar-ı kelâm-ı *ke-ennehâ ru‘ûsü’s-şeyâtîn* otuz binden ziyade neberde amâde fedâyî eşkiyâ ile cenk ü cidâl ü harb ü kıttâl niyetiyle ‘asker-i islâm üzerine geldiklerinde ‘avn-i hüda-yı nasır ile kahr ü tedmirleri yed-i mü‘eyyedlerinden zuhûr eyledüğüdür **Sabî‘an** ılgarla Tavil eşkiyasının üzerine ‘azimet idüb varub basduğı ve ol bedgirdârların gümân-ı savletlerin nîrû-yi bazu-yı cihâd ü ictihâd ile basduğı hıdmetdir•hakka zikr olunan yedi hıdmet seb‘a-i mu‘allaka makamında olub•bunlardan gayri bir serdara bu hıdmetlerin birisi müyesser [ve bir ser‘askere bu fütuhât-ı celile mukadder]¹⁰ olmamışdır”.

Müellif eseri nihayetlendirirken şu ifadelerle yer vermektedir: “bu fütuhât-ı celile•ve füyuzât-ı cemile•mukâbelesinde şehriyâr-ı feridun-fer•ve sâhib-kıran-ı heft-kişver•hazretlerine şükr-i ber-devam•ve sipası bi-infisâm müyesser idüb• *ve le-in şekertüm le-ezîdenneküm* mucibince gayet-i saltanat-ı dünya ve ‘ukbâ•ve nihâyet-i riyâset-i ûlâ ve uhrâya dek terakkiler i‘ta eyleye•amin•bihakkı’s-sâd ve’n-nûn ve’l-kalem ve mâ yesterûn•tamam mim”.

B) Müellife Dair

Bu yazma eserin herhangi bir yerinde ismi ve vazifesi hakkında bir ipucu verilmemesine rağmen müellifinin Vâsıtî olabileceğı düşünölmektedir. Agah Sırrı Levend Gazavâtnameleri konu ettiğı eserinde, bu eseri *Gazavât-ı Murad Paşa* olarak isimlendirmekte ve müellifini de Vâsıtî olarak ifade etmektedir¹¹. Yazma eserde (v.3a) ise: “...*hazret-i padişah-ı giti penâhın ‘ahd-i hümayûn hilâfet-meşhûn•ve hengâm-ı saltanat-ı meymenet-nümûnlarında verâ-i perde-i gaybdan zuhûr iden fütuhât-ı garibe•ve hikâyât-ı ‘acîbe kalem-i vasıtı (Vâsıtî) vesâtatı ile•silk-i tahrîre gelmek...*” şeklinde ifade edilmiştir. Göröldüğü üzere müellifin Vâsıtî olabileceğı bizi kesin bir neticeye ulaştıracak şekilde açık değıldir.

Ancak Vâsıtî isimli bir müellife dair Osmanlı tarih yazarları ve eserleriyle ilgili kaleme alınan çalışmalarda hiçbir bilginin bulunmayışı da müellifin tespitinde soru işaretleri uyandırmaktadır. Bilindiğı gibi Vâsıtî kelimesi Irak’ta bir kent olan Vâsıt’ta üretilen kamıştan yapılmış kalem türüdür. “Kat-ı vasat” üzere kesilmiş bir tür kamış kalemdir¹². Vâsıtî derken bunun da ifade edilmiş olabileceğı göz ardı edilmemelidir. Neticede müellifi olarak kabul etmek

¹⁰ Derkenar olarak eklenmiştir.

¹¹ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 104. Ayrıca Ömer İşbilir de Vâsıtî ismini zikretmektedir. Bkz. Ömer İşbilir, *a.g.m.*, s. 508.

¹² “Kamış kalemlerin iyi cinsinden birine verilen addır. Irak’ın Vâsıt adlı bölgesinde çıkan bu kamış için Âli “Menâkıb-ı Hünervan”da (sayfa:10) *Hoş nüvisan-ı cihan ve rakam giran-ı maarifnîşan (güzel yazı yazmağı bilenlerden) üstadlara vacibtir ki kalem kısmının elbette vâsıtisini kullanalar. Anın dahi gayet muhkem ve metin ve mesabe-i ahenin (demir gibi) olanlarını ihtiyar eyliyeler diyor. Demir ve çelik uçların icad edilmesi Avrupa’da kuştüyü kalemlerin metrûk kalmasını mucip olduğı gibi kamış kalemlerin de kullanılmasını azaltmıştı. Latin harflerinin kabulü sayısı beş onu geçmeyen hattatlarla azalan güzel yazı yazma heveslilerine münhasır bir hale getirmiştir.” Bkz. Mehmet Zeki Pakalın (1983), *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, İstanbul: MEB Yay., s. 584.*

bile ne hayatı ne başka eserleri olup olmadığına dair bir bilgiye de sahip değiliz. Ancak yaşadığı zamanı ele alırsak, hadiseleri bizzat şahit olması cihetiyle anlatması ve eserini belirli zaman aralığıyla sınırlandırarak dile getirmesi, bizzat Kuyucu Murad Paşa'nın yanında bu mücadelelere katıldığını ve gördüğü şeyleri yazıya aktardığını rahatlıkla söylemek mümkündür.

Ön kapağın içinde 1. varakta yani zahriyede yine kırmızı mürekkeple şu ifadeler yer almaktadır: "Bu tarihe müte'allik bir risâledir ki Sultan Ahmed asrında Vezir-i azam Ahmed Paşa vilâyet-i Anadolu'da Celâlîler ile itdüğü muharebât ve fütuhâtdır ki füzelâ-yı ehl-i dilden bir fâzılın mü'ellifâtındandır". *Ehl-i dilden* ifadesiyle bunu gönüllü olarak yaptığını herhangi bir resmi vazifelendirme olmadığını ortaya koymaktadır. Bu ifadeyle bilgisine ve görgüsüne güvenilen bir şahsın eserinden istinsah edilmiş olabileceği de anlaşılabilir. Aralarda hem âyetler hem de son derece incelikte yazılmış olan beyit, mesnevi, kıt'alardan müellifin medrese eğitimi görmüş olabileceği ihtimali kuvvetlidir.

Varak 3a-3b'de müellif, bu risaleyi neden yazdığını belirtmekte, yaptığı kusurlardan dolayı affedilmesini, bunlara göz yumulmasını istediğini son derece edebi bir alçak gönüllülükle şu şekilde ifade etmektedir: "*bu fakîr-i kesîrî't-taksîrin hâtırına halecân etmeğîn • kasd-ı sanâyi'-i nazm u inşâ • ve izhâr-ı ma'ârif ve mehâret-i imlâ • olunmayup, ancak bu ahvâl-i 'ibret-me'âl • sahîfe-i hâtırdan dûr u mehçûr olmayup • elsine-i enâmda mezkûr olmağa sebep olmağiyçün • vâki'-i hâl 'alâ vechi'l-icmâl • tahrîr olundu • ammâ mûmâ-ileyh serdâr-ı nusret-întimânın zemân-ı sadâretinde zuhûra gelen âsar-ı garîbe bu makûle makâle-i muhtasarda kemâ-yenbagî keşf ü beyân ve bu fakîr-i kem bidâ'anın âsar-ı aklâmı ile ta'bîr u 'iyân hâric-i dâ'ire-i imkândır. Ve illâ kusûrı zeyle iğmâzla mestâr olmak ümmîdiyle tahrîre cür'et ve vesâtat-ı kalem-i Vâsıtı ile ta'bîr ve takrîre cesâret olundu".*

Eserde müellif yazdığı bir kıt'ada mahlasının Adli olabileceğinin işaretlerini vermiştir. Varak 2a-2b'de "*Kıt'a-ı müellif el-fakir • huyâz-ı mülke câri âb-ı 'adlî • rıyâz-ı âleme pür-tâb-ı 'adlî • esas-ı zulm virân ü harâb • küşâde da'imâ evvâb-ı 'adlî"* şeklinde ifade edilmiştir.

Sonuç

Vâsîtî tarafından kaleme alınması muhtemel olan ve gazavatname türünden olan bu eser, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyo-ekonomik ve siyasi açıdan devleti uğraştıran ve Anadolu halkını bezdiren Celâlî isyanlarının Kuyucu Murad Paşa tarafından bertaraf edilmesini ayrıntılarıyla ortaya koyması dolayısıyla Osmanlı tarihi için mühim bir kaynaktır. Bilhassa Canpolatoğlu, Kalenderoğlu ve Kara Said gibi Celâlî elebaşlarının yaptığı taşkınlıkları anlatan eser, tabiyatıyla Kuyucu Murad Paşa hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Müellifin bizzat bu Anadolu seferine katıldığı düşünülürse verdiği bilgilerin orijinalliği de eserin kıymetini bir kez daha arttırmaktadır. Süleymaniye nüshasıyla karşılaştırıldığında gerek nitelik gerekse içerik bakımından farklılıkların olduğu görülür. Bu farklılıklara bakılarak Türk Tarih Kurumu nüshasının asıl nüsha olabileceği ihtimalinin yüksek olduğu söylenilebilir. Şimdiye kadar yapılmış araştırma eserlerde hep Süleymaniye nüshası kullanılmış ve bu (TTK) nüshanın varlığından söz eden bir kayda da şimdiye kadar rastlanmamıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı Tarihi'nin karanlık noktalarının aydınlığa kavuşturularak, merak edilen yönlerinin ortaya konulması amacıyla hadiseleri ilk elden anlatan böyle birincil kaynakların tenkid ve tahliliyle birlikte esas metinlerinin yeni yazıya aktarılması bilim dünyasına bir an evvel kazandırılması gerektiği şüphesizdir.

KAYNAKÇA

- ACUN, Fatma (2002). "Celâlî İsyancıları (1591-1611)", *Türkler*, C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 695-708
- AKDAĞ, Mustafa (1946). "Celâlî İsyancılarının Başlaması", *A.Ü. DTCF Dergisi*, C. IV, S. 1, Ankara, s. 23-50.
- AKDAĞ, Mustafa (1963). *Büyük Celâlî Karışıklıklarının Başlaması*, Ankara: A.Ü. Basımevi.
- AKDAĞ, Mustafa (1963). *Celâlî İsyancıları, (1550-1603)*, Ankara: A.Ü. Basımevi.
- AKDAĞ, Mustafa (1964). "Celâlî İsyancılarında Büyük Kaçgunluk", *TAD*, C. II, S. 2-3, Ankara, s. 1-49.
- AKDAĞ, Mustafa (1971). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II cilt, Ankara: TTK Yayınları.

- AKDAĞ, Mustafa (2009). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celâli İsyânları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- BARKEY, Karen (1999). *Eşkıyalar ve Devlet*, Çev. Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- CENGİZ, Orhonlu (1979). "Murad Paşa, Kuyucu", *İA*, C. VIII, İstanbul: MEB Yay., , s. 651-654.
- ÇELİK, Gökür (2006), *Vâsiti'nin "Gazavât-ı Murad Paşa" Adlı Eserinin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DANIŞMENT, İsmail Hami (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- GRISWOLD, William J. (2000). *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İLGÜREL, Mücteba (1993). "Celâli İsyânları", *DİA*, C. VII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 252-257.
- İŞBİLİR, Ömer (2002). "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, C. XXVI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 507-508.
- KOÇ, Yunus (2005). "Osmanlı'da Toplumsal Dinamizmden Celâli İsyânlarına Giden Yol Ya da İki Belgeye Tek Yorum", *Bilgi*, Güz, S. 35, s. 229-245.
- LEVEND, Agah Sırrı (1956). *Gazavâtnameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavâtnamesi*, Ankara: TTK Yayınları.
- ORHONLU, Cengiz (1979). "Murad Paşa, Kuyucu", *İA*, C. VIII, İstanbul: MEB Yay., s. 651-654.
- ÖZ, Mehmet (2002). "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 711-729.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul: MEB Yayınları.
- SHAW, Stanford J. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I, 3. Bsk., İstanbul: e Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1996). "Sosyal Hareketler Olarak Celâli Ayaklanmaları", *Belleten*, C. LX, S. 228, Ankara, s. 421-442.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2002). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1995), *Osmanlı Tarihi*, C. III/1, 5. Bsk., Ankara: TTK Yayınları.